

Demeter Kültünde Mezopotamyalı Ve Anadolu Unsurlar *Components Of The Mesopotamian And Anatolian In Demeter Cults*

*Ebru UNCU**

Özet

Eskiçağ toplumları arasında ulaşım ve iletişimin artmasıyla birlikte kültür ve dini inanç alanlarında önemli etkileşimler olmuştur. Bu etkileşimler bazen direkt, bazen ise komşu toplumların vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Eski Doğu ile Batı toplumları arasında meydana gelen bu türdeki etkileşimler hep aynı yolu izlemiştir. Mezopotamya inanç sistemi ve mitosları Anadolu toplumlarına, oradan da Ege Adaları ve Yunan coğrafyasına sirayet etmiştir. Eski Doğu ve Batı toplumlarının mitolojilerine bakıldığında oldukça benzer ve ortak yönlere rastlamak mümkündür. Çalışmamıza konu olan Demeter kültü de bu etkileşime örnek teşkil etmektedir ve Eski Doğu inanç sistemi ile mitolojisinin Yunan toplumuna ne derecede etki yaptığı tezini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Mezopotamya, Anadolu, Yunan, Demeter*

Abstract

There were significant interactions between Ancient Civilizations in terms of culture and religious beliefs as a result of the development in transportation and communication. These interactions took place directly while they sometimes occurred through neighboring communities. Interactions of these kinds which took place between the Old Eastern and Western Communities also followed the same way. The belief system and myths of the Mesopotamia spread to the Anatolian societies and to the Aegean islands and the Greek geography from these societies. Having a look at the mythologies of the Old Eastern and Western Communities, it is highly possible to encounter quite similar and common qualities. The cult of Demeter which has been discussed in our study is also an example for this kind of interaction. It also supports the theory of to what extent the belief system and mythology of the Old Eastern Communities affected the Greek.

Key words: *Mesopotamia, Anatolia, Greek, Demeter*

Giriş

Eskiçağ'da insanlar afet gibi tabiat olaylarını, tabiattan elde ettikleri ürün, doğum ve ölüm gibi durumları kendilerine izah edemediklerinde, ayrıca dileklerinin gerçekleşmesini istedikleri durumlarda ve buna benzer hallerde çaresiz kalarak insanüstü güçlere inanmaya ihtiyaç duymuşlardır. Böylece “*politeizm*” yani çok tanrıcılık ortaya çıkmıştır. Eskiçağ

* Ankara Üniversitesi- Ankara.

insanının yaşamıyla bütünleşen bu inanç şekli, birçok dünya toplumunda tek tanrılı kutsal dinlerin doğuşuna kadar devam etmiştir.¹

Eskiçağ dünyasının birçok toplumunda olduğu gibi, Yunan toplumunun inanç sistemi de çok tanrılı idi. Meşhur Yunan tarihçisi Herodotos'a göre; Yunanlıların tanrılar sistemini yaratanlar Homeros² ve Hesiodos³ dur. Onlar Yunanlılar için tanrıların soy zincirlerini tertipleyip, tanrıların sıfatlarını, görevlerini, kendilerine özgü niteliklerini ve görünüşlerini anlatmışlardır.⁴ Yunan tanrılar sistemi göz önüne alındığında, Herodotos'un haklılık payı olmakla beraber, destanlarda adları geçen tanrıların bir kısmının doğu kökenli olması son derece düşündürücüdür. Ayrıca hepsi Yunanlı olmayan tanrılara şairler tarafından belirli şekiller verilmiştir. Yunanlılar, tanrılarını o çağın aristokratlarını örnek alarak teşkilatlandırmışlar, aristokrat ailelerin krallar etrafında toplanması gibi, tanrılarını da baş tanrı Zeus'un etrafında toplamışlardır. İşte bu suretle tanrılar ilk önce aristokrat çevrede yayılmış, daha sonraları aşağı sınıflar tarafından da kabul edilerek bütün Yunan dünyasının tanrıları haline gelmiştir.⁵

Yunan dünyasının inanç sistemi ve mitoslar alanında Doğu toplumlarından etkilendikleri bilinen bir gerçektir. Doğu dinleri söz konusu olduğunda ilk aklı gelen kuşkusuz Mezopotamya inanç sistemidir. Mezopotamya toplumlarından Sümerlerin yaratmış olduğu din anlayışı ve panteon sistemi, uzun zaman sürecinde Mezopotamya'da Akadlar'dan başlayarak, Babil ve Asurlular ile Suriye'nin eski sakinleri ve Anadolu toplumları arasında bütünüyle veya kısmen yayılmış ve yerleşmiştir. Mezopotamya'da ortaya çıkıp, Anadolu'ya geçen inanç sistemi ve mitolojik söylenceler Anadolu üzerinden de Yunanistan ve Ege Adaları'na geçmiştir.⁶

¹ Yusuf Kılıç-Hande Duymuş, "Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi / Yıl: 13, S. 1, 2009*, s. 160.

² Homeros, Batı dünyasının en eski epik ozanıdır. Yaşadığı yıllar ve doğum yeri kesin olarak bilinmemektedir ve tarihsel kişiliği tartışmalıdır. Muhtemelen Smyrna'da doğmuş ve yaklaşık olarak M.Ö. 800-700 yılları arasında yaşamıştır. Avrupa edebiyat tarihinin başlangıcı sayılan ünlü Ilias ve Odyssea destanları ona atfedilmiştir. Ilias'ın konusu, arkeolojik buluntularla da kanıtlanmış olan Troia Savaşı efsanesidir. Odyssea'da ise Ithake Kralı Odysseus'un Troia'dan ülkesine dönerken başından geçen olaylar anlatılır. Bkz. Bülent İplikçioğlu, *Eskibatı Tarihi I-Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 360.

³ Hesiodos'un eserleri için bkz. Azra Erhat-Sabahattin Eyuboğlu, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, TTK Yay., Ankara 1991. Hesiodos, yaklaşık olarak M.Ö. 700 yılında doğmuş Askra'lı (Boiotia) ozandır. Hellen Arkaik Çağı'nın Homeros'tan sonra en önemli epik yazarıdır. Kaleme aldığı başlıca eserleri "Tanrıların Doğuşu" (Theogonia) ile "İşler ve Günler" (Erga kai Hemera)'dir. Hesiodos'un din konusundaki bilgilerimiz bakımından çok önemli olan Theogonia adlı eserinde, Hellen tanrılar dünyasını jeneolojik bakımdan sistemize etmiştir. İşler ve Günler sayesinde ise küçük çiftçinin yaşamına ilişkin önemli ipuçları elde edilmektedir. Bkz. İplikçioğlu, *a.g.e.*, s. 359. Ayrıca Homeros'un oluşturmuş olduğu tanrılar âlemi ile Hesiodos'un Theogonia adlı eserindeki tanrılara bakıldığında, Hesiodos'un çiftçilere göre bir dinin mümessili olarak yazdığı görülmektedir. Bkz. Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay., İstanbul 1999, s. 62.

⁴ Herodotos, *Historiai*, II. 53, Çev. Müntekim Öktem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2002. Herodotos, yaklaşık olarak M.Ö. 490 yılında bir Karia kenti olan Halikarnassos'ta dünyaya gelmiştir. Kentte yüksek tabakadan bir aileden gelen Herodotos, Lyxes ve Dryo'nun oğullarıdır. Gençliğinde öğrenimini İon kentlerinde tamamlamış, sonra kendi yurduna dönmüştür. Ancak tyran Lygdamis'e karşı bir ayaklanma çıkmış, ayaklanmada amcası öldürülmüş, kendisi de yurttan kovulmuştur. Bunun üzerine Herodotos Samos'a gitmiştir. Bu dönemler Herodotos'un tanınmaya başladığı M.Ö. 468-467 tarihlerine denk gelmektedir. Herodotos büyük keşif yolculuklarına Samos'tan başlamıştır. Mezopotamya, Mısır, Fenike memleketleri gibi pek çok yeri gezmiştir. Bu yerlerde edindiği izlenimler ve topladığı bilgilerden meydana gelen, Pers kralı Kyros ve Lydia kralı Kandaules çağlarıyla başlayan ve dokuz kitaptan oluşan "Historiai"yı yazmıştır.

⁵ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1971, s. 135.

⁶ Emin Bilgiç, "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerliler'in Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara 1982, s. 115.

Asıl konumuzu teşkil eden Tahıl Tanrıçası Demeter, Yunan inanç sisteminde kızı Persephone ve yer altı dünyasının tanrısı olan Hades ile beraber doğadaki yaşam döngüsünü simgeler. Tarımla uğraşan toplumlarda verimli toprak büyük önem taşımaktadır. Eskiçağ toplumları, bitkilerin ve hayvanların doğup, olgunlaşıp sonra ölmelerini, ertesi baharda da tekrar doğuşlarını akıl almaz bir olay olarak düşünmüşlerdir. Bu durum karşısında topraklarının ve kendilerinin bereketini sağlayacak olan bir “Ulu Tanrıça” ya da “Ana Tanrıça”ya tapınmışlardır.⁷

A- DEMETER KÜLTÜNDE MEZOPOTAMYALI UNSURLAR

Olympos tanrılarının en büyük tanrıçalarından olan Demeter, insan eliyle işlenmiş yerlerin, ekilmiş tarlaların tanrıçasıdır. O, insanı besleyen toprağı ve onun verdiği her türlü meyveleri, ürünleri özellikle de buğdayı temsil eder.⁸ Yunan coğrafyasının başlıca tarım ürünleri üzüm, zeytin ve hububattır. Yunanlılar, bu ürünleri Olympos tanrılarıyla ilgili görmüşlerdir. Yunan panteonunda, Tanrı Dionysos üzüm tanrısı olarak kabul edilirken, Tanrıça Athena zeytinin koruyucu tanrıçası, Tanrıça Demeter ise tahılın tanrıçası sayılmıştır. Tarımda verimi artırmak amacıyla da söz konusu tanrılar onuruna senenin belli zamanlarında bereket ritüelleri gerçekleştirilmiştir.⁹

Tarıma verilen bu önemden dolayı Yunan yazar ve şairlerinin oluşturmuş olduğu panteondaki tanrıçaların büyük çoğunluğuna bereket tanrıçası özelliği yüklenmiştir. Başta Tanrıça Hera olmak üzere Athena, Artemis, Aphrodite ve Demeter diğer özelliklerinin yanında aynı zamanda birer bereket tanrıçası olarak kabul edilmişlerdir. Bunun sebebi ise insan hayatında verimli toprağın büyük önem taşımasıdır. Çiftçilikle uğraşan halklar bitkilerin ve hayvanların doğup, olgunlaşıp sonra da ölmelerini tanrılarla ilgili görmüşler ve bereketi sağlayacak olan bir Ulu Tanrıça’ya tapınmışlardır.¹⁰

Mezopotamya inanç sisteminde bu tanrıçalara en güzel örnek Tanrıça İnanna’dır. Sümer dininde dişi tanrılar her zaman üstün bir rol oynamışlardır. Dişi tanrıların bu statüsünü doğurganlık sembolü olan vasıflarıyla açıklamak gerekmektedir. Bu tanrıların en meşhuru göklerin sahibi ve Uruk şehrinin baş tanrıçası olarak kabul edilen Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna’dır.¹¹

Tanrıça İnanna’nın tabiatla ilgili betimlerini gösteren yegâne yapıt Uruk’tan çıkarılmış olan vazodur. Uruk kazılarında ele geçen yaklaşık bir metre uzunluğundaki kireçtaşından yapılmış meşhur “*Uruk Vazosu*” üzerindeki betimlemeler, hükümdarlarının Tanrıça İnanna’ya bölge ürünlerini sunuşu olarak yorumlanmaktadır. Vazo üzerinde tarım ürünlerinin konulduğu kâseler, kaplar ve sepet taşıyan erkekler geçidi tasvir edilmiştir. Vazo üzerindeki başaklar, koyunlar ve keçiler bölgedeki tarım ve hayvancılığı temsil etmektedir.¹²

Tanrıça İnanna kültüründe olduğu gibi ilkel insanın aklını, doğa olayları arasında en çok doğum ve ölüm konusu meşgul etmiştir. İnsanoğlu kafasındaki bu konu ile ilgili soruları cevaplamak için çevresini incelemiştir. Bu inceleme sonucunda çevresinde en etkileyici olan unsur olarak doğuran kadını görmüştür. Kadını izleyen insanoğlu, onun doğurma yetisinde gizli bir güç olduğunu düşünmüş ve anayı tanrısallaştırmıştır. İnsanoğlu için doğa olayları

⁷ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, Çev. Koray Akten vd., İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 46.

⁸ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Yay., İstanbul 1994, s. 137.

⁹ Jon D. Mikalson, *Ancient Greek Religion*, Blackwell Publishing, Singapore 2006, s. 162.

¹⁰ Donna Rosenberg, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹ Ivar Lissner, *Uygurluk Tarihi*, Çev. Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul 2006, s. 12.

¹² Marc Van De Mierop, *Antik Yakandoğu'nun Tarihi*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 2006, s. 46. Uruk Vazosu için bkz. Ek-1.

arasında açıklanması zor olan ikinci öge ise mevsimsel döngü yani, bütün doğanın kışın ölmesi, ilkbaharda yeniden dirilerek yeşermesi ve bunun sürekli bir şekilde tekrarlanması olmuştur. İnsanoğlu bu döngüyü düzenleyen gizli bir güç olduğunu düşünmüştür. Mevsimsel döngü insan yaşamına öylesine çok benziyordu ki, sonunda bu doğa olayını gerçekleştiren güç kadının doğurma yetisiyle özdeşleştirilmiştir. Böylece doğanın kendisi olan toprağı yaratan ve düzenleyen bir ana tanrıça yaratılmıştır.¹³

İnsanoğlu kafasında yaratmış olduğu bu tanrıçaları mitolojik efsanelere konu etmiştir. Tüm canlılarda olduğu gibi, insan hayatındaki en önemli mücadele besin elde etmek kaygısıdır. İnsanların besin gereksinimini karşıladığı bitkilerin yetişmesi için toprak ve su büyük önem taşımaktadır. Hayvanların büyümesi ve üremesi için de su ve bitkiler gerekmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren bu maddelere verilen önem, bunları dinsel kavramlar haline getirmiştir. Toprak, su ve bitkiler tanrılaştırılmış ve doğanın mevsimlere göre gösterdiği döngü de mitolojik efsanelere konu olmuştur.¹⁴

Antik Yunan mitolojisinde, Tanrıça Demeter kızı olan Persephone ile beraber yer almıştır. “Demeter ve Persephone”¹⁵ kültü tamamen doğadaki yaşam döngüsünü simgelemektedir. Burada Persephone'nin annesinin yanında ya da kocasıyla yeraltında yaşaması, tabiatın kışın ölmesi, ilkbaharda ise yeniden canlanması ile özdeşleştirilmiştir.¹⁶

“Demeter ve Persephone” efsanesinin ana konusu, Kore ya da Persephone olarak bilinen Demeter'in kızının Cehennem Tanrısı Hades tarafından kaçırılmasıdır. Persephone, Yunan baş tanrısı Zeus ile Demeter'in kızıdır ve Hades onu Zeus'un izni ile kaçırmıştır. Meşhur Yunan şairi Hesiodos, Theogonia'sında (910-915) Persephone'nin kaçırılışını şöyle anlatmaktadır:

*Demeter'in de yatağına girdi Zeus,
Canlıları doyuran tarlalar tanrıçasının.
Akkollu Persephone'yi doğurdu Demeter,
Yer altı tanrısı Aidoneus (Hades)
Kaçırıldı onu anasının koynundan
Ve bilge Zeus bıraktı kızını ona.¹⁷*

Bir gün ölümler diyarının tanrısı, evlenmeyi düşünmüştür. Fakat hiçbir kadının isteyerek yeraltına inip, onun karanlık sarayına gelmeyeceğini bildiği için Persephone'yi kaçırmak istemiştir. Bir gün Persephone arkadaşlarıyla kırlarda dolaşırken, onlardan çok uzaklaştığı bir zamanda birden bire yerden esrarlı bir bitki çıktığını ve çiçek açtığını görmüştür.¹⁸ Persephone hemen çayırın üzerindeki bu olağanüstü çiçeğe doğru koşmuştur. Babası Zeus'un, Hades'i memnun etmek için tuzak olarak bu çiçeği yaratmasını emrettiğini bilmeyen Persephone, bu çiçeği koparacağı sırada toprak aniden yarılmıştır. Açılan topraktan,

¹³ Cengiz Çetin, “Anadolu'da Bereket Kültü ve Anadolu Türk Köylüsü Seyirlik Oyunlarına Yansımaları”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Ankara 2006, s. 191.

¹⁴ Tuba Ökse, “Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri”, *bilig*, S. 36, 2006, s. 47.

¹⁵ Demeter ve Persephone için bkz. Ek-4.

¹⁶ Rosenberg, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁷ Erhat-Eyuboğlu, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁸ Can, *a.g.e.*, s. 138-139.

siyah atların koşulu olduğu ve Hades'in bizzat kullandığı altın araba çıkmıştır. Hades bir eliyle tutup Persephone'yi yanına almıştır. Persephone feryat etse de duyan olmamıştır.¹⁹

Bu akıl almaz kayboluştan yüreği yanan Demeter, tanrıların keyifli yaşantısını bir kenara bırakarak dokuz gün dokuz gece dünyayı dolaşp, kızını aramıştır. Onuncu gün Tanrıça Demeter, Hekate'ye rastlamıştır. Hekate, tanrıçayı Güneş Tanrısı Helios'a göndermiştir. Helios, ona Zeus'un gizli rızası ile Persephone'yi, ölümler diyarının ebedi karısı yapmak için Hades'in kaçırmış olduğunu açıklamıştır.²⁰ Bunun üzerine Demeter, isyan edercesine Olympos'u terk etmiş ve yaşlı bir kadın kılığında Eleusis'e giderek insanlar arasına karışmıştır.²¹

Oysa Demeter'in kâinat için görevleri vardır. Buğday tarlalarını yetiştiren, meyveleri olgunlaştıran bu tanrıçadır. Sadece kızını düşünen ve Zeus'a darılan Demeter, vazifesini yapmadığı için tarlalar mahsul vermemiş, toprağın nankörlüğü tutmuş ve hiçbir şey yeşermemiştir. Ateş saçan güneş toprağı kurutmuş, dünyayı bir çöle çevirmiştir. Çeşmeler kurumuş, ırmakların yataklarında kumlardan başka bir şey görünmez olmuştur. Ağaçlar yapraklarını dökmüş ve müthiş bir kıtlık hüküm sürmeye başlamıştır.²²

Bunun üzerine Zeus, Demeter ile barışmaya çalışsa da tanrıça razı olmamıştır. Demeter yanından ayrıldıktan sonra Zeus, Hades'in Persephone'ye annesine vermesi için ikna etmek üzere Hermes'i ölümler dünyasına göndermiştir. Hades, karısının çok kalmadan kendisine iade edilmesi şartı ile Zeus'un emrini kabul etmiştir. Ölümler dünyasının efendisi, sevgili karısı sonsuza dek yukarıda kalır korkusuyla bal kadar tatlı bir nar tanesi vermiştir.²³ Hades'in sunduğu nar meyvesini yemiş olan Persephone, bu sevgi büyüyle yer altı tanrısına bağlanır olmuştur. Demeter'in bütün yalvarmalarına rağmen Zeus, Persephone'nin yılın üçte ikisini yani çiçek açma ve meyve zamanında annesinin, geri kalan kısımda yani kışın kocası Hades'in yanında geçirmesine karar vermiştir.²⁴ Böylece mevsimlerin düzeni yeniden kurulmuştur. Yunan inancına göre, her yıl sonbahar ekinlerinin hasatından sonra Persephone, kış ayları için kocasının yanına dönmüştür. Yalnız kalan ve üzgün Demeter, dünyayı bu zamanlarda çorak bırakmıştır.²⁵

Demeter kültündeki bu ölüm ve tekrar yaşama dönme motifi, Yunanlılardan çok daha önce Mezopotamya halklarının mitolojisinde görülmektedir. İki toplumun bu konuyla ilgili mitoslarında oldukça paralellik mevcuttur. Yunan mitolojisinde tanrıların yeraltına inmesi, bir süre sonra da geri dönmeleri Mezopotamya mitolojisinin etkisini göstermektedir.²⁶

Mezopotamya toplumlari, toprağın bereketinin tanrıların refahına, hükümdarın hayatına ve sağlığına bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Mezopotamya yaşamında toprağın verimliliğı büyük önem taşımış ve çeşitli dinsel inanç veya ayinlerle desteklenmiştir. Toprağın veriminin başat önem taşımasından dolayı da din ve mitolojide bereket kültü ile ilişkili öğeler oldukça fazla yer almıştır.²⁷ Mezopotamya'da bu konu ile ilgili mitlerin en önemlisi

¹⁹ Rosenberg, *a.g.e.*, s. 48.

²⁰ Michael Grant-John Hazel, *Who's Who in Classical Mythology*, Routledge, London and New York 2006, s. 106.

²¹ Colette Estin-Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Musa Eran, TÜBİTAK Yay., Ankara 2010, s. 138.

²² Can, *a.g.e.*, s. 144.

²³ Rosenberg, *a.g.e.*, s. 51.

²⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 85.

²⁵ Rosenberg, *a.g.e.*, s. 53.

²⁶ Charles Penglase, *Greek Myths and Mesopotamia*, Routledge Press, USA and Canada 2005, s. 107.

²⁷ Jeremy Black-Anthony Green, *Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü-Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yay, İstanbul 2003.

Sümerler'deki adıyla İnanna ve Dumuzi, Sami toplumlardaki adıyla İřtar²⁸ ve Tammuz tanrı çiftlerinin konu edildiği “*İştar'ın Ölüler Diyarına İnişi*”dir. Bu şiir tabletlerde Akadca yazılmış olarak bulunmuştur. Bu nedenle de uzun süre Sami kökenli olduğu kabul edilmiş ve Babil mit yaratıcılığının olağanüstü bir örneği olarak aktarılmıştır. Buna karşın, Nippur malzemesine bağlı yayımlar ortaya çıkınca Sümerce bir kökene gittiği anlaşılmıştır. Böylece bu Sami mitinde anlatılan İştar'ın, Sümer'deki karşılığı olan İnanna'nın yerini aldığı gittikçe açıklık kazanmıştır.²⁹

Tanrıçanın ölüler diyarına inmesinden önce Tanrı Dumuzi ile evlenmesi vardır. Dumuzi'nin İnanna'yı elde etmesi iki biçimde anlatılmıştır. Bunlardan birinde çiftçi tanrı Enkimdu Dumuzi'nin rakibidir, diğerinde ise Dumuzi tek taliptir. Öyküye göre, Dumuzi tanrıçanın evinin önüne gelip ve içeri girmek için yaygara koparmıştır. Tanrıça annesinin onayını aldıktan sonra banyo yapıp, yağlar sürünüp, kraliçelik giysilerini giymiş, değerli mücevherler takınıp ve damat adayına kapıyı açmıştır. Dumuzi, böylesine tutkuyla istediği evliliğin kendisinin cehennemine dibine atılmasına sebep olacağını bilmemektedir. Gökyüzünün hanımı olan İnanna, cehennemde de hüküm sürmek arzusundadır. Bundan dolayı da ölüler diyarına inmeye karar vermiştir.³⁰

Yine şiire göre Tanrıça İnanna, ölüler diyarına inmeden önce, orada başına gelebilecek herhangi bir olay için tedbir almıştır. Tanrıça, bu sebeple veziri Niņsubur'a eđer üç gün içinde geri dönmezse üç büyük tanrıya; Enlil, Nanna ve Ea'ya gitmesini ister ve kendisinin orada öldürülmesini engellemeleri için yalvarmasını buyurmuştur. Tedbirini alan İnanna, kraliçelik giysilerini giymiş, değerli takılarını takıp ve ölüler diyarının kapısına gelmiştir. Burada yedi kapı vardır ve her bir kapıyı geğerken giysilerinin bir parçasını çıkarmıştır. Yedinci kapıyı geçtikten sonra, ablası olan yer altı tanrıçası Ereřkigal'in huzuruna getirilmiştir. İnanna bir ceset olup kazığın üzerine asılmıştır. Bu arada üç gün geçmiştir ve tanrıça hala geri dönmeyince Niņsubur, tanrıçanın söylediği gibi üç tanrıya gitmiştir. Enlil ve Nanna iře karışmak istememişler, ancak Ea bazı sihirsel işlemlere başvurarak, İnanna'yı yeniden canlı duruma getirmiştir. Bunun için Ea, kurgarru ve kalaturru adında iki acayip yaratık yaratmış ve bu yaratıklarla ölüler diyarına yaşam yiyeceği ve ičeceđi göndermiştir. Ea, kendilerine bu yaşam yiyeceği ve ičeceđini İnanna'nın cesedi üzerine altmış kez serpmelerini söylemiştir. Ölüler diyarına giden yaratıklar söyleneni yapmış ve tanrıça yaşama geri dönmüştür. Ancak, yerine birisini bulup koymadıkça ölüler dünyasından çıkamama kuralı vardır. Bu nedenle İnanna kendi yerine sağlayacağı kimseyi alıp getirmek üzere yanında iki cinle diriler dünyasına çıkmıştır.³¹

İnanna ve cinler yeryüzünde tanrıçanın yerini alacak kişiyi aramaya başlamışlardır. Dumuzi'nin yanına geldiklerinde Dumuzi, çullara bürünüp, karısının ayağına kapanacağına bayramlıklarını giyinip, tahtına kurulu oturmaktadır. Bunu gören tanrıça çilgına dönmüş ve onu kendi yerine ölüler diyarına götürülmesi üzere cinlere vermiştir. Dumuzi ellerini göğe kaldırmış ve İnanna'nın kardeşi olan Güneş Tanrısı şamaş'a yakarmıştır. Ne yazık ki, Dumuzi'nin yakarışının tam ortasında tabletin metni kesilmektedir. Dumuzi çeşitli kaynaklara göre ünlü bir yeraltı tanrısı olarak bilindiğine göre, ölüler diyarına götürülmüş olmalıdır.³²

²⁸ Tanrıça İştar için bkz. Ek-2.

²⁹ Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s. 156.

³⁰ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul 1999, s. 196.

³¹ Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alâeddin şenel, İmge Kitabevi Yay. Ankara 2002, s. 26-27.

³² Kramer, *a.g.e.*, s. 198.

Mezopotamya toplumları arasında Dumuzi'nin ölümü kuraklık ve verimsizliğin sembolü olarak algılanmıştır. Bu inanç zaman içerisinde Mezopotamya'nın dışına taşmış, Yunan ve Roma dünyasına kadar sirayet etmiştir. Dumuzi inancı Frig'de Attis, Mısır'da Osiris vb. tanrıların varlığında sembolleşerek diğer toplumlarda da yerini almıştır.³³

Bu mitoslara konu olan mevsimsel döngü tarımın keşfedildiği ilk andan itibaren insanoğlunun zihnini en fazla meşgul eden sorunlardan birisi olmuştur. Her ilkbaharda toprağın yeniden yeşermesi, insanın yaşamını sürdürebilmesi için en önemli unsurdur. Bu nedenle insanoğlu, mevsimsel döngünün dolayısıyla yaşamın sürekliliğinin sağlanmasını kendi kendine olması beklenen bir olgu olarak görmemiş ve bu döngüyü olumlu yönde etkilemek için bir takım faaliyetler gerçekleştirmiştir.³⁴

Yunanlılar da her sonbahar ile ilkbahar başlarında doğurganlık ve bereket sağlayan tanrılara bir dizi ayin ithaf etmişlerdir. Demeter şerefine, yeğlediği hayvan olan domuz kurbanı ile birlikte “*Thesmophoria Bayramı*” düzenlemişlerdir.³⁵ Bu bayram her ekim ayında Atina'da, sadece kadınların katılımıyla kutlanmıştır. Demeter ve Persephone'ye “*thesmophoriai*” yani yasa getiren, insanlara doğal yasaları getiren denilmiştir.³⁶ Bu bayram, hasat mevsimiyle yakından alakalıdır ve kırsal kökenlidir. Ne var ki, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren kentler giderek kontrolü ele geçirmiş ve tarım festivalleri kente uyarlanmıştır. Aynı zamanda kesin kutlama tarihleri belirlenmiş ve hasat kalksın kalkmasın belirlenen tarihte kutlanmıştır.³⁷ Demeter'e adanmış olan Thesmophoria kutlamaları sırasında kadınlar birkaç ay önce toprağa gömmüş oldukları süt domuzlarını çıkarmış ve etlerini buğday taneleri ile karıştırıp, tarlalara serpmişlerdir. Sonra kadınlığı temsil eden heykelcikler yapıp, nar tanesi yiyerek yeşil dallarla kendilerini kırbaçlamışlardır.³⁸ Bu törenlerde domuzun kurban edilip, sonra da tohumluk buğdaylara karıştırılmasının sebebi, domuzun bereketi simgelemesidir. Yunan halkı domuzun olağanüstü doğurganlığı olduğuna inanmışlardır ve domuzlar, insanın ve ekinlerin doğuşunun simgeleri olarak tanınmışlardır.³⁹

Tanrıça Demeter onuruna düzenlenen bu ayinlerin en önemlisi, tanrıçanın kızı Persephone kaybolunca Olympos'tan inip gittiği yer olan Eleusis'te gerçekleştirilmiştir. Eleusis halkı Demeter için ilk tapınağını yaklaşık olarak M.Ö. 1450'de inşa etmiştir. Buradaki kutlamalar iki bin yıl boyunca düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁰ Ağustos ayında hasattan elde edilen tohumluk buğdaylar Eleusis'e gönderilmiştir. Birçok Yunan devleti ilk ürünlerini Eleusis Demeteri'ne yollamıştır. Tahıllar orada güz gelinceye kadar yeraltındaki ambarlara kapatılmıştır. Zamanı gelince bu tohumluk buğdaylar satılmıştır. Böylece tohumluk buğdaylar dört ay, yani yılın üçte birlik süresi boyunca saklanmıştır. Bu süre Persephone'nin her yıl yeraltında geçirmek zorunda olduğu süreyi simgelemektedir.⁴¹

Demeter kültüründe bereketi sağlamak için yapılan bu ritüellerin kökeni de Mezopotamya'ya kadar gitmektedir. Eski Önasya toplumlarının hepsinde bitkilerin tekrar

³³ Yusuf Kılıç-Ebru Uncu, “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)”, *History Studies*, S. 5, March 2011, s. 190.

³⁴ Çetin, *a.g.m.*, s. 190.

³⁵ Estin-Laporte, *a.g.e.*, s. 64.

³⁶ Erhat, *a.g.e.*, s. 86.

³⁷ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 230.

³⁸ Estin-Laporte, *a.g.e.*, s. 64.

³⁹ George Thomson, *Tarihöncesi Ege*, Çev. Celal Üster, Payel Yay., İstanbul 1995, s. 247.

⁴⁰ Mara Lynn Keller, “The Eleusinian Mysteries of Demeter and Persephone: Fertility, Sexuality and Rebirth”, *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 4, No. 1, 1988, s. 29.

⁴¹ Thomson, *a.g.e.*, s. 258-259.

canlanması ve yetişmesine ilişkin mevsim döngüsü bahar aylarında düzenlenen bayramlarla kutlanmış, tanrılara su ve çeşitli içeceklerle kurban edilen hayvanların parçaları ve çeşitli tarım ürünlerinden oluşan besin maddeleri sunulmuştur.⁴²

Mezopotamya’da kutlanan bayramlardan en meşhuru “*Yeni Yıl Bayramı*”dır. Bu bayrama Sümercede yılın başlangıcı anlamına gelen “*zagmuk*”, Akkadcada ise “*akitu*” adı verilmiştir.⁴³ “*Yeni Yıl Bayramı*”ndaki ritüeller hususunda en geniş bilgiyi Babil vesikalarından öğrenmekteyiz. Babil ve Asur memleketlerinde bu bayrama Sümercedeki isimlendirilmesiyle “*Zagmukku*”⁴⁴ adı verilmektedir. Babil vesikalarından elde ettiğimiz bilgilere göre, bir nevi festival olan bu kutlamalar “*Nisannu*” (Nisan) ayının ilk on iki günü boyunca sürmüştür.⁴⁵

Yeni Yıl’ın en önemli ayini ise ülkenin ve halkın refahı ile bolluğunu güvence altına almak amacıyla yapılan “*kutsal evlilik*” ayinidir. Mezopotamya’da halkın refahını ve bolluğunu Tanrıça İstar’ın sağladığı düşünülmüştür. Bu sebeple de ayinde, tanrıçayı temsil eden rahibelerden birisi ile Tanrı Tammuz’u (Sümerce Dumuzi) temsil eden kral arasında “*kutsal evlilik*” töreni gerçekleştirilmiştir.⁴⁶ Mezopotamya toplumlarında Tanrıça İstar ile Tanrı Tammuz’un evliliği, bolluk ve bereketin sembolü kabul edilmiş ve bunun bir “*kutsal evlilik*” olduğuna inanılmıştır. Bolluk ve bereketi getirmesiyle toplumun mutluluğunu sağladığına inanılan “*kutsal evlilik*” töreni ilk kez Sümerlerde M.Ö. 3000’lerden daha önceki bir dönemde başlamış ve Mezopotamya toplumları arasında 2000 yıldan daha fazla zaman zarfında tapınaklarda sembolik olarak yeniden canlandırılmıştır.⁴⁷

Sümerler ile başlayıp, daha sonra Sami toplumlarında da devam eden bu ayin geleneği her yıl Ululu Ayı’nda⁴⁸ yinelenerek süregelmiştir. Yeni Yıl’da dünyanın dönemsel olarak yeniden yaratıldığı ve kutsal evlilik ayininin yapılmasının önemli sonuçlar yarattığına inanılmıştır. Böylece tanrısal enerji yeryüzüne saçıldığı ve başlayan yeni yılda refah ve mutluluğun güvence altına alındığı düşünülmüştür.⁴⁹

B- DEMETER KÜLTÜNDE ANADOLULU UNSURLAR

Anadolu’da kaybolan tanrılara verilebilecek en güzel örnek, Hitit panteonunun Bitki ve Bereket Tanrısı Telepinu/Telipinu’dur. Tanrı Telepinu, Fırtına Tanrısı Teşup’un oğlu olup bitki ve bereketi simgelemiştir. Tanrının her yıl sonbaharda ölere ilk baharda canlandığı düşünülmüştür.⁵⁰ Tanrı Telipinu ile ilgili metinde tanrının küsüp gitmesi ve tekrar bulunması anlatılmaktadır. Söz konusu metnin kırık olan baş tarafında, ülkede kıtlık başlamadan önceki düzen ve mutluluktan söz ediliyor olmalı. Bitki ve Bereket Tanrısı Telipinu’nun, ayinleri ve kurbanları ihmal edildiği için tanrı aniden küsüp gitmiş ve ülkede görülmemiş bir felaket meydana gelmiştir.⁵¹ Telipinu giderken yeryüzünün bereketini de alıp götürmüştür. Toprak ürün vermez, canlılar üremez olmuştur. Ağıllarda koyunlar boğulmuş, sığırlar ölmüş, inek

⁴² Ökse, *a.g.m.*, s. 53.

⁴³ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-I*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yay., İstanbul 2007. s. 93.

⁴⁴ Kelime anlamı için bkz. *CDA*, s. 442.

⁴⁵ Sidney Smith, “The Relation of Marduk, Ashur and Osiris”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol.8, No. 1/2, 1922, s. 41.

⁴⁶ Samuel Noah Kramer, *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s. 187.

⁴⁷ Kılıç-Duymuş, *a.g.m.*, s. 160-161.

⁴⁸ Ululu Ayı’nın mevsimsel yerinin tespiti konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Galip Çağırğan, “Babil Takviminde Ululu Ayının Anlamı ve Bu Ayda Yapılan Törenler”, *IX. Türk tarih Kongresi Bildirileri I*, Ankara 1986, s.175-176.

⁴⁹ Eliade, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁰ Ömer Çapar, “Hellen Mitoslarında Doğulu ve Anadolu Lu Unsurlar”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi*, Çorum 1993, s. 103.

⁵¹ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2003, s. 174.

buzağısını, koyun kuzusunu bırakmıştır. Bütün ülkeyi kıtlık kaplamış, ağaçlar kurumuş, filizler çürümüş, kaynaklar kurumuştur.⁵² Güngör Karauğuz'dan aktarmış olduğumuz ilgili bölüm şöyledir:

“...Sis pencereleri kapladı. Evi duman [kapladı]. Ocaktaki kütükler boğuldu. [Sunaklardaki] tanrılar boğuldu. Ağıldaki koyunlar boğuldu. Ahırdaki sığırlar boğuldu. Koyun kuzusunu reddetti. İnek buzağısını reddetti.

Telipinu da çekip gitti. Hububat ve hayvanların bolluk, gelişme ve zenginliğini, bozkır ve çayıra döndürdü. Telipinu da ormanın içlerine doğru çekip gitti ve (orada) kayboldu. Onun üzerinde halenzu-bitkisi⁵³ yetişti. Bundan dolayı arpa (ve) buğday artık olgunlaşmadı. Sığır, koyun ve insanlar artık gebe kalmadı ve hamile olanlar ise doğuramıyor.

Filizler büyümesin diye dağlar ve ağaçlar kurudu. Ülkede kıtlık baş göstereceğini diye otlaklar, pınarlar kurudu. İnsanlar ve tanrılar açlıktan ölüyor. Büyük Güneş Tanrısı bir ziyafet düzenledi. Bin Tanrı'yı davet etti. Onlar yedi, fakat yeterince yiyemedi. Onlar içti, fakat onların susuzluğu gitmedi...”⁵⁴

Tanrılar bu durum karşısında bir araya gelerek Telipinu'yu geri getirmeye çalışmışlardır. Önce arasalar da bulamamışlar, bulduklarında ise geri dönmeye ikna edememişlerdir. Sonunda birçok tanrı araya girmiş, bin bir yakarma ve ricayla dönmeye razı etmişlerdir. Onun dönüşüyle yeryüzünde bolluk ve yaşam yeniden başlamıştır. Telipinu'nun dönüşü Hititlerde her yıl bayramlarla kutlanmıştır. Bu da Yunan mitolojisindeki Demeter'in dönüşünün kutlandığı türden bir bahar bayramı olmuştur.⁵⁵

Mevsimsel döngü ile alakalı olarak Hititler'de kutlanan başlıca bayramlar “Purilli(ya)” ile “AN.TAH.ŞUM.ŞAR” festivalleridir. Bunlardan purilliya sonbaharda kutlanırken, AN.TAH.ŞUM.ŞAR için ilkbaharda ritüeller düzenlenmiştir. Purilliya kutlamalarındaki başlıca maksat doğanın yeniden canlanmasını sağlamaktır. AN.TAH.ŞUM.ŞAR ise hasat mevsimi ile ilgilidir.⁵⁶

Söz konusu festivallerden Purilli Festivali'ne önem, Kral II. Murşili'nin bu festivalde yer alabilmek üzere askeri seferini yarıda bırakarak Hattuşa'ya dönmesinden anlaşılabilir. Gurney'den aktardığımız ilgili bölümün çevirisi şöyledir:

“Bahar geldiği zaman, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ile Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı'nın onurlarına yapılan Purulli Festivali'ni kutlamış olmama rağmen, Lilvani onuruna yapılan Hesti evindeki Purulli Festivali'ni -büyük festival- kutlamamış olduğum için Hattuşa'ya geri döndüm ve Hesti evindeki Purulli Festivali'ni -büyük festival- kutladım”.

Bu festivalin yeryüzüyle ilgili olduğu Toprak Tanrıçası Lilvani'ye adanmış olmasından açıkça anlaşılabilir. AN.TAH.ŞUM.ŞAR Festivali de Purilli gibi yeryüzü ile ilgili kutlanan törenlerdendir. Zira AN.TAH.ŞUM, bahar aylarında çiçeklenen ve meyvesi yenen bir bitkidir. Festivalin en önemli kısmını, krallığın tanrı ve tanrıçaları için tapınağın

⁵² Derman Bayladı, *Dinler Kavşağı Anadolu*, Say Yay., İstanbul 1998, s. 35.

⁵³ Bu kelime “su mercimeği, havuz bitkisi” olarak çevrilmiştir. Bkz. Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, TTK Yay., Ankara 1987, s. 91.

⁵⁴ Güngör Karauğuz, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Yay., Konya 2001, s. 87-88.

⁵⁵ Bayladı, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁶ Manfred Hutter, “Religion in Hittite Anatolia”, *Numen*, Vol. 44, No. 1, 1997, s. 81.

çeşitli bölümlerinde sunulan adaklar ve libasyon oluşturmuştur. Söz konusu adaklar, başta AN.TAH.ŞUM bitkisinin de yer aldığı çeşitli yiyeceklerin sunulmasından ibaret olmuştur.⁵⁷

Konumuzla ilgili olan ve Anadolu'da Neolitik Çağ'dan itibaren var olan Ana Tanrıça inancının da geniş bir yayılım alanı vardır. Ayrıca Anadolu'nun Ana Tanrıçası, Geç Hitit Beylikleri döneminde Kubaba adını, Frig ve Lidyalılar zamanında Kybele ismini almıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Ana Tanrıça figürlerinde tanrıçanın geçirdiği gelişim evrelerini tüm canlılığı ile izlemek mümkündür.⁵⁸

Ana Tanrıça Kybele, Friglerin gözünde "Doğa Tanrıçası" hatta doğanın kendisi olarak kabul görmüştür. Sümerler'deki İnanna ve Dumuzi ile Samiler'deki İstar ve Tammuz ilişkisine benzer şekilde tanrıçanın Attis adında bir sevgilisi vardır. Attis'in yer altına gitmesi ile sonbahar ve kışın, yeryüzüne çıkmasıyla doğanın yeniden canlandığı ilkbaharın geldiğine inanılmıştır. Tanrıçanın sevgilisine her yıl ilkbaharda kavuştuğu, böylece doğaya yeni bir yaşam geldiği düşünülmüştür.⁵⁹

Bu sebeple Tanrıça Kybele'nin en önemli tapım merkezi olan Pessinus'ta⁶⁰ her yıl baharın başlangıcı olarak kabul edilen Mart ayının yirmi ikisinde Kybele adına şenlikler düzenlenmiştir. Bu törenler Kybele'nin sevgilisine kavuşma zamanıdır. Toprağın yavaş yavaş uyanmaya başladığı, tabiat ürünlerinin doğuma hazırlandığı an gelmiştir.⁶¹

Frig dinindeki bu benzerlikler, bu halk gruplarının Anadolu'ya geldiklerinde burada var olan halklar ile bu coğrafya üzerinde etkisi olan kültürlerin değerlerini benimsediklerini göstermektedir. Trakya ve Makedonya içerlerinden Anadolu'ya Boğazlar yoluyla gelen savaşçı Frigler ile üzerlerine geldikleri eski Anadolu kavimlerinin farklı kültür unsurlarına sahip oldukları şüphesizdir. Buna göre Frigler Anadolu yarımadası içerlerine girdiklerinde yerli halkın "Kubaba" olarak taptığı bir tanrıçayı kendi baş tanrıları olarak kabul ettiğini göstermektedir.⁶² Tanrıçanın bu tapımı erkenden batıya doğru İonia'ya süzülüşü, fakat daha yumuşak ve gerçekten daha romantik bir biçimde, Anadolu ile bağlantılı çeşitli Yunan mitoslarına yansımıştır.⁶³

Demeter kültüründe görülen nar motifi de Anadolu kökenli bir unsurdur. Tanrıça Kybele'nin sembollerinden birisi nar meyvesidir. Bir arslan üzerinde tahtta oturmuş olarak betimlenen tanrıçanın sağ elinde nar tuttuğu görülmektedir. Bu meyve Hititlerde de bereketin sembolüdür. Nitekim Hitit devletine ait metinlerde nar sözcüğü GİSNU=UR.MA (=GİSNURMU) olarak geçmektedir.⁶⁴

Sonuç

Eski Doğu dünyasını oluşturan Mezopotamya ve Anadolu ile Eski Batı'nın önemli bir parçası olan Yunan toplumunun inanç sistemleri ve mitosları arasında gözle görülebilen benzerlik mevcuttur. Eski Yunan toplumu oldukça zengin olan mitoslarındaki dini motifleri, başta Mezopotamya olmak üzere Eski Doğu dünyasına borçludur. Zaman içinde tanrıların adları ve inançlar değişse bile doğudan batıya doğru bir geçiş söz konusudur.

⁵⁷ Oliver Robert Gurney, *Hititler*, Çev. Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 130-131.

⁵⁸ Oktay Belli, *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yay. , İstanbul 2001, s. 2-4.

⁵⁹ Pınar Çaylı, "Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansımaları", *Colloquium Anatolicum VII*, 2008, s. 145.

⁶⁰ Pessinus, Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi yakınlarında yer almaktadır.

⁶¹ Bayladı, *a.g.e.*, s. 40.

⁶² Ömer Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, c. 29, S. 1-4, Ankara 1979, s. 195.

⁶³ Ömer Çapar, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", *Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Armağanı*, s. 67.

⁶⁴ Çapar, *Anadoluda Kybele...*, s. 201. Kybele için bkz. Ek-3.

Doğaya bağımlı yaşayan insanoğlu için verimli toprak büyük önem taşımaktadır. Eskiçağ toplumlarının hemen hepsi topraklarının ve kendilerinin bereketini sağlayacak olan bir “Ana Tanrıça”ya tapınmışlardır. Mezopotamya’da İnanna (İştär), Anadolu’da Kybele, Yunan coğrafyasında ise Demeter gibi tanrıçalar toprakla özdeşleştirilmişlerdir. Dişi tanrıların bu statüsünü doğurganlık sembolü olan vasıflarıyla açıklamak gerekmektedir.

Eski toplumlarda toprağın canlanması, bitki ve hayvanların büyüüp çoğalarak yeni bir yaşama başlamaları, her yıl sonbaharda ölümler ülkesine giden ve ilkbaharda yaşama dönen bereket tanrılarıyla ilişkili görülmüştür. Mezopotamya inanç sisteminde yer alan İnanna (İştär)-Dumuzi (Tammuz), Anadolu’da Kybele-Attis tanrı çiftleri ile Telipinu gibi kaybolan tanrıların mevsimsel döngü ile alakalı görüldüğü gibi Yunan dünyasında Demeter ve kızı Persephone inancı da tamamen baharın gelmesiyle ilgili düşünülmüştür.

Bu inanç kapsamında yer altı, hava ve bereket tanrıları için çeşitli ritüeller düzenleyerek toprağın dolayısıyla doğanın bereketinin sağlanmasının gerekli olduğu düşünülmüştür. Doğaya bağımlı yaşayan insanlar için doğanın canlanmaya başladığı ilkbahar, yeni bir yılın başlangıcı sayılmıştır. Bereketin sağlanması amacıyla ilkbahar ayları içerisinde yeni yıl kutlamaları gerçekleştirilmiştir. Eski Doğu ile Batı toplumları arasında zaman içerisinde uygulamalarda değişiklik olsa da ritüellerin amacı hep bereketli bir yıl geçirmek olmuştur.

Nitekim bereketli bir yıl geçirmek amacıyla, Mezopotamya’da gerçekleştirilen bayramların en önemlisi olan “Yeni Yıl Bayramı” kutlamaları gerçekleştirilmiştir. Yeni Yıl’ın en önemli ayını ise ülkenin ve halkın refahı ile bolluğunu güvence altına almak amacıyla yapılan “*kutsal evlilik*” ayıdır. Mezopotamya’da halkın refahını ve bolluğunu Tanrıça İştär’in sağladığı düşünülmüştür. Bu sebeple de ayinde, tanrıçayı temsil eden rahibelerden birisi ile Tanrı Tammuz’u temsil eden kral arasında “*kutsal evlilik*” töreni gerçekleştirilmiştir.

Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi Yunanlılar da her sonbahar ile ilkbahar başlarında doğurganlık ve bereket sağlayan tanrılara bir dizi ayın ithaf etmişlerdir. Demeter şerefine, yeğlediği hayvan olan domuz kurbanı ile birlikte “*Thesmophoria Bayramı*” düzenlemişlerdir. Demeter’e adanmış olan Thesmophoria kutlamaları sırasında kadınlar birkaç ay önce toprağa gömmüş oldukları süt domuzlarını çıkarmış ve etlerini buğday taneleri ile karıştırıp, tarlalara serpmişlerdir. Sonra kadınlığı temsil eden heykelcikler yapıp, nar tanesi yiyerek yeşil dallarla kendilerini kırbaçlamışlardır. Söz konusu tohumluk buğdaylar dört ay, yani yılın üçte birlik süresi boyunca saklanmıştır. Bu süre Persephone’nin her yıl yeraltında geçirmek zorunda olduğu süreyi simgelemektedir. Bu ritüellerde görülen nar motifi de Anadolu kökenli bir unsurdur. Tanrıça Kybele’nin sembollerinden birisi nar meyvesidir. Bir aslan üzerinde tahtta oturmuş olarak betimlenen tanrıçanın sağ elinde nar tuttuğu görülmektedir. Bu meyve Hititlerde de bereketin sembolüdür. Nitekim Hitit devletine ait metinlerde nar sözcüğü GİSNU=UR.MA (=GİSNURMU) olarak geçmektedir.

Hititler ve diğer Anadolu toplumlarında da Yunanlılar’dan çok daha önce bahar bayramlarının gerçekleştirildiği bir gerçektir. Nitekim Hititler’de kutlanan “*Purilli(ya)*” ile “*AN.TAH.ŞUM.ŞAR*” festivalleri tamamen mevsimsel döngü ile alakalıdır. Frigler de Tanrıça Kybele’nin en önemli tapım merkezi olan Pessinus’ta her yıl baharın başlangıcı olarak kabul edilen Mart ayının yirmi ikisinde Kybele adına şenlikler düzenlemişlerdir. Bu törenler Kybele’nin sevgilisine kavuşma zamanıdır. Toprağın yavaş yavaş uyanmaya başladığı, tabiat ürünlerinin doğuma hazırlandığı an gelmiştir. Tanrıçanın bu tapımının erkenden batıya doğru İonia’ya süzüldüğü, fakat daha yumuşak ve gerçekten daha romantik bir biçimde, Anadolu ile bağlantılı çeşitli Yunan mitoslarına yansımış olduğu yadsınamaz.

KAYNAKÇA

- BAYLADI, Derman, *Dinler Kavşağı Anadolu*, Say Yay., İstanbul 1998.
- BELLİ, Oktay, *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yay. , İstanbul 2001.
- BİLGİÇ, Emin, “Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerliler’in Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara 1982, s. 75-121.
- BLACK, Jeremy vd., *A Concise Dictionary of Akkadian (CDA)*, Wiesbaden 1999.
- BLACK, Jeremy-Anthony GREEN, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yay., İstanbul 2003.
- ÇAĞIRGAN, Galip, “ Babil Takviminde Ululu Ayının Anlamı ve Bu Ayda Yapılan Törenler”, *IX. Türk tarih Kongresi Bildirileri-I*, Ankara 1986, s. 171-181.
- ÇAPAR, Ömer, “Anadoluda Kybele Tapınımı”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, c. 29, S. 1-4, Ankara 1979, s. 191-210.
- , “Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri”, *Cumhuriyetin 60.Yıldönümü Armağanı*, 1987, s. 43-78.
- , “Hellen Mitoslarında Doğulu ve Anadolu Unsurları”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi*, Çorum 1993, s. 101-111.
- ÇAYLI, Pınar, “Prehistoryyadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması”, *Colloquium Anatolicum VII*, 2008, s. 137-155.
- ÇETİN, Cengiz, “Anadolu’da Bereket Kültü ve Anadolu Türk Köylüsü Seyirlik Oyunlarına Yansımaları”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Ankara 2006, s. 189-210.
- ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-I*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yay., İstanbul 2007.
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.
- ERHAT, Azra-Sabahattin EYUBOĞLU, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, TTK Yay., Ankara 1991.
- ERTEM, Hayri, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası*, TTK Yay., Ankara 1987.
- ESTIN, Colette-Helene LAPORTE, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TÜBİTAK Yay., Ankara 2010.
- FREEMAN, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara 2005.
- GRANT, Michael-John HAZEL, *Who’s Who in Classical Mythology*, Routledge, London and New York 2006.
- GURNEY, Oliver Robert, *Hititler*, Çev. Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- HERODOTOS, *Historia*, Çev. Müntekim Öktem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2002.
- HOOKE, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi Yay. Ankara 2002.

HUTTER, Manfred, "Religion in Hittite Anatolia", *Numen*, Vol. 44, No. 1, 1997, s. 74-90.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Eskibatu Tarihi I-Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, TTK Yay., Ankara 1997.

KARAUĞUZ, Güngör, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Yay., Konya 2001.

KELLER, Mara Lynn, "Eleusinian Mysteries of Demeter and Persephone: Fertility, Sexuality and Rebirth", *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 4, No. 1, 1988, s. 27-54.

KILIÇ, Yusuf-Ebru UNCU, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İhtar-Aphrodite Örneği)", *History Studies*, S. 5, March 2011, s. 183-201.

KILIÇ, Yusuf-Hande DUYMUŞ, "Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi / Yıl: 13, S. 1, 2009, s. 159-178.*

KRAMER, Samuel Noah, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yay., İstanbul 1999.

....., *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yay., İstanbul 2001.

....., *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalıcı Yay., İstanbul 2002.

LISSNER, Ivar, *Uygarlık Tarihi*, Çev. Adli Moran, Nokta Kitap, İstanbul 2006.

MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1971.

MIEROOP, Marc Van De, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 2006.

MIKALSON, Jon D., *Ancient Greek Religion*, Blackwell Publishing, Singapore 2006.

ÖKSE, Tuba, "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri", *bilig*, S. 36, 2006, s. 47-68.

PENGLASE, Charles, *Greek Myths and Mesopotamia*, Routledge Press, USA and Canada, 2005.

ROSENBERG, Donna, *Dünya Mitolojisi*, Çev. Koray Akten vd., İmge Kitabevi, Ankara 2006.

SCHIMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay., İstanbul 1999.

SMITH, Sidney, "Relation of Marduk, Ashur and Osiris", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol.8, No. 1/2, 1922, s. 41-44.

THOMSON, George, *Tarihöncesi Ege*, Çev. Celal Üster, Payel Yay., İstanbul 1995.

ÜNAL, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2003.

EK-1: Uruk Vazosu, (<http://2.bp.blogspot.com>, erişim: 09/02/2012).

EK-2: Tanrıça İştar, (<http://img03.blogcu.com>, erişim: 09/02/2012).

EK-3: Tanrıça Kybele, (www.megalithic.co.uk, erişim: 09/02/2012).

EK-4: Demeter ve Persephone, (<http://3.bp.blogspot.com>, erişim: 09/02/2012).